

Kader ve Özgür İrade

gerceginkitabi.wordpress.com

gerceginkitabi.com

scaliskan@protonmail.com

Ekim 2023

İçindekiler

Yanlış Anlama	1
Allah Yazgımızı Önceden Belirlediyseniz Nasıl Özgür İrademiz Olabiliyor?.....	3
Özgür İrade ve Kötülük Sorunu	4
İnsan Neden Uğraşmak Zorunda?.....	7
Peki, zamanın dışında ne var?	11
Peki, o zaman kader nedir?	13
Bunu Anlamayınca Ne Olur?	16

Kader sorunu benim kafamı fazla kurcalamadı. Belki çözümünü bildiğimi düşündüğüm için, belki de çözemeyenlerin neyi çözemediklerini tam olarak anlamadığım için. Hangisi olduğuna yazıyı okuyup siz karar verin. Yazının sonunda hâlâ doyurucu yanıt alamadığınızı düşünüyorsanız Edip Yüksel'in İlginç Sorular kitabındaki açıklamasını okuyun. 1999 baskısında 27. sayfadan 48. sayfaya dek sürüyor. Yine de anlamadığınız olursa sorun, çürütmek istediğiniz olursa yazın. En doğru çözümü birlikte bulalım.

Yanlış Anlama

Kadercilik İslam adı altında karşımıza çıktığında bunun öğretide bir bozulma olduğunu söylemek zorundayız. Pek çok bozulma gibi yoz dinlerin etkisi olması büyük olasılıktır ama uzatmamak için Müslüman kültürü bu konuda hangi dinin ne kadar etkilemiş olduğu konusuna girmeyeceğim. Araştırmak isteyen Hristiyanlıktan başlayabilir. Kaderciliğin insanı ahlaksızlaştırdığını anlamak zor değildir.¹ Kuran'da "kader inancı" yoktur. "İmanın beş şartı" her ne kadar kurgu da olsa açıklanabilir ve Kuran'a dayalı doğru yorumları yapılabilir. Ancak altıncısı olan ve zalim iktidarların işine geldiği için sonradan eklendiği çok belli olan "kadere iman", Kuran'da yer alan kimi sözcük anlamının kaydırılarak ve ayetler bağlamından kopararak kurgulanmıştır.

¹ Doğadaki Ayetler yazımda yedinci başlığa bkz.

“Her şey olacağına varır” sözü çoğu kez yazgı konusundaki bir yanlış anlamının dışavurumudur. Bu söz söylenirken kesintisiz olarak akıp giden nedensellik zincirinin halkalarından biri son halka olarak işaretlenir ve ona özel bir anlam biçilir. Sözelimi evlilik, boşanma, işe girme, çocuk sahibi olma/olmama, kaza atlatma, ölüm gibi olaylar son halkalar değildir. Bunlar öbür olaylardan daha özel ve daha anlamlı da değildir. Ömürden söz eden ayetler yanlış anlaşıldığında ölüm zamanlaması da özel bir yazgı olarak kişinin öbür deneyimlerden daha önemli veya daha kesinmiş gibi algılanır olmuştur.

Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse ölmez. Süresi belirlenmiş bir kitaptır/yazgıdır [kitabın muccelesi]... 3:145

Oysa bireyler için belirlenen süre toplumlar için de belirlenmiştir:

Her toplum için bir süre belirlenmiştir. Sonunda süreleri dolduğunda ne bir saat ertelenirler ne de öne alınır. 7:34 Ayrıca bkz. 71:4

Hatta kitaplar için bile bir “ecel” vardır:

Gerçek şu ki, senden önce de elçiler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadıkça, bir elçinin ayet/mucize getirmesi olacak şey değildir. Belirlenmiş her süre için bir kitap/yazgı vardır [li kullu ecelin kitabın]. Allah dilediğini siler ve bırakır. Çünkü Ana Kitap onun katındadır. 13:38-39

3:145 ve 13:38'deki ifadelerin benzerliğine dikkat edin. Süresi belirlenmiş şeylerden söz ederken toplumların süresi Kuran'da ağır basar. Buna karşılık bireylerin ömürlerinin önceden belirlenmiş olduğu bilgisi halk kültüründe ağır basmıştır. Bunun dışındaki olaylar için özgür irade varmış ama kişinin ölüm zamanı özgür iradesinin dışındaymış gibi anlaşılmıştır.

“Tanrı bugün öleceğini yazmışsa kalede de olsan, kırk doktorun arasında da olsan kurtulamazsın. Ölmeyeceğini yazmışsa kucağında bomba patlasa kurtulursun.” Nedenselliği görmezden gelen bu hatanın benzeri “bu zırh beni koruyacaksa giymesem bile korur” cümlesinde görülebilir ki sahabenin rivayetlerinde buna benzer saçma sözlerin söylenmişliği vardır. “Ecelim gelmediyse emniyet kemerimi takmamın bir anlamı yok” diyen kişi de aynı hatayı yapıyor. Allah'ın yalnızca eceli belirlediğini, gerisinin belirsiz olduğunu varsayıyor. Oysa sen ne yaparsan yap, Allah onu belirledi. Kemer takmamak gibi bir ahmaklık yapacaksan onu da belirledi; suçu Allah'ın üzerine atamazsın (6:148). Bunu senin kafanı karıştırmak veya yıldırım için yapmadı. Tersine, şimdi ayetlerle göstereceğim üzere, sana iyi davranışların boşa gitmeyeceğinin, iyilerin kazanacağı vadinin kesin çarpı kesin, kesin oğlu kesin olduğunu bildirmek için yaptı.

Kadere kültürde ölüm zamanının istisna tutulması yanılığın düşülmesinin nedeni, Allah'ın her şeyi önceden belirlemiş olmasıyla özgür iradenin birbiriyle çelişen şeyler olarak anlaşılmasıdır. Çelişmediğini göstermeye çalışacağım.

Allah Yazgımızı Önceden Belirlediyse Nasıl Özgür İrademiz Olabiliyor?

Bu sorunun bir başka sürümü şudur: **Allah geleceği biliyorsa bizim özgür irademizin ne anlamı var?**

Bir başka sürüm: **Allah benim nasıl biri olacağımı biliyorsa neden cezalandırıyor?**

Kısa yanıt: Allah'ın önceden biliyor olması, bizim özgür seçim yapamayacağımızı göstermez. Allah bizim vereceğimiz yanıtları biliyor ama bizi o yanıtları vermeye zorlamıyor.

Uzun yanıt: Allah'ın zamanın dışında olmasını bir benzetmeyle anlatayım. Biz zamanın içindeyiz, oysa Allah zamanla sınırlı değil. O, bulunduğu boyuttan zamanın sonunu da başını da "aynı anda" görebiliyor. Benzetmek gerekirse biz Allah'ın kağıt üzerinde iki boyutlu olarak yarattığı yaratıklar gibiyiz. Üçüncü boyutu anlamaya yaratılışımız olanak vermiyor. Örneğin kağıt üzerinde bir çemberin içindeyse çemberi delmeden dışarı çıkma fikri bize saçma geliyor, bunun olanaksız olduğunu algılıyoruz. Resimde görülene benzer bir durum var. Resmi aldığım kaynak bu benzetmeyi Allah'ı veya zamansızlığı değil başka bir şeyi anlatmak için kullanıyor.²

Aynı şekilde, Allah'ın yapacağımız bütün seçimleri **biliyor** olması ve fakat bizim bu seçimleri kendi irademizle yapıyor veya yaptığımıza tanık oluyor veya yaptığımızı deneyimliyor olmamız bize olanaksız geliyor. Kağıtta üçüncü boyut neyse, evrende zaman boyutu o. Allah zamanın içine hapsolmuş değil ve çemberi delmeden dışarıyı görebiliyor. Olaya böyle bakınca "Allah neden yaratıyor?" sorusu gibi en azından ölmeden önce yanıt bulmamızın olanaksız olduğu soruları kovalamanın bize bir şey kazandırmadığını anlayabiliriz diye düşünüyorum.

² Dr. Quantum In Flatland youtube.com/watch?v=B5yxZ5I-zsE

Biz iki boyutta köşeyi dönünce karşımıza ne çıkacağını bilmiyoruz. Allah ise üçüncü boyuttan baktığı için biliyor. Üçüncü boyutu göremiyor olmamız, onun varlığını bilmemek için gerekçe olmaz. *Gayba* iman, örneğimizde üçüncü boyutun varlığına güvenmek demektir.

Bu eğretilenim üzerinden gidersek, pozitivistler “üçüncü boyut yoktur ve biz ne görüyorsak yalnızca o vardır” derler. Oysa iki boyutlu bir yaşamı herkes benliğinin derinliğinde anlamsız bulur. Sevgi, mutluluk gibi kavramlar üçüncü boyutun yokluğunda anlamsız olur.³

Allah geleceği bilir. Yapacağımız seçimleri bilir. Ama kiminin öne sürdüğü gibi “Allah geleceği makro ölçekte bilir, mikro ölçeği bilmez” gibi bir şey söylemek olanaksızdır. Çünkü evren yasalara göre işlemelidir, kaosa en küçük bir yer olmamalıdır (6:54,65, 31:16, 54:49, 67:3-4...). Buna göre mikro ölçekte olan, makro ölçeği deterministik (belirlenimci) olarak belirler. Makroyu bilen mikroyu da bilmesi zorunludur. Mikroyu bilmediğini öne sürenler Allah’ı bir çuval bilyeyi boşaltan birine benzetmiş oluyorlar. Hepsinin de yere çarpacağını biliyor ama her birinin nereye çarpacağını, nereye fırlayacağını bilmiyor. Yani eksik, kusurlu... Bu evreni tasarlayanın büyük küçük bütün girdilerini çıktılarını da biliyor olması gerek, çünkü tasarlamak dediğimiz eylemin tanımında zaten bu var. Hesapladığınız sonucu almadığınız bir tasarıma başarısız tasarım deriz. Allah, kişilerin kararları şöyle dursun her bir atomuna, *kuarkına*, *stringine* kadar bütün evrenin çıktısını biliyor olmalı ki onu tasarlayabilmiş olsun. Bunu biraz daha düşünmek isterseniz Uzak Tanrı yazımdaki Mantık Doğaya İçkindir bölümünü okuyabilirsiniz.

Özgür İrade ve Kötülük Sorunu

Aklımız bir görelilik makinasıdır. Bilgi dediğimiz şeyi, göreliliği kullanarak oluşturuyoruz. Bu sayfanın beyaz olduğuna, yanı başındaki görece karanlık renkleri görerek karar veriyoruz. Aslında tanım yapmak dediğimiz şey de bir karşılaştırmanın

³ Bunun için Allah’ın varlığının kanıtını sormak, varlığın kanıtını sormaya benzer. Kanıt yoktur. Varlığın kendisi vardır, varlığın varlığının kanıtı olmaz. Varlığın var olduğunu kabul etmeme gibi bir seçenek yoktur. Böyle bir reddi yapabildiğini öne sürenler “ben sürekli yalan söylüyorum” diyen bir adamın içine düştüğü çelişkiye benzer açmaza düşerler. Bu kişiler “mantık diye bir şey yoktur” önermesini mantığın kurallarına göre kanıtlamaya çalışan birine benzerler. Bu abartılı bir benzetme değil, her gün gözümüzün önünde gerçekleşmekte olanın ta kendisidir. Pozitivist uygarlık, yani modernizm insanın varlığının bir anlamı olmadığını söyler. Bununla birlikte ilerlemekten, yükselmekten, ideallerden, mutluluktan söz eder. Sürekli olarak kendi kendini çürütür, yalanlar. Evrenin doğası gereği, felsefi düzlemde durmadan yoğunlaşan bu kendini yalanlama durumu fiziksel boyuta da taşınmak zorundadır. Nitekim ahlaki reddeden pozitivistin kurduğu ahlak, fosil yakıt, yani hemen gelene (Ar. *acef*) bel bağlamış, bununla yalnızca gelip geçici olan bayağı zevkleri (Ar. *dunya*) üretmiştir. Fosil yakıt tükendiğinde, felsefi (=mantıksal) olarak kendini yalanlayıp durmuş olan pozitivist kendini fiziksel olarak da yok etmiş olacaktır. O vakit eğer yeryüzünde pozitivist olmayan akli başında bir toplum kaldı ise, yeryüzü onlara miras bırakılmış olacaktır (4:133, 5:54, 6:11,89, 9:39, 10:4,13-14, 11:57,116-118, 14:19, 21:105, 33:27...).

sonucudur. Kağıdı tanımlarken onu saca, öbür düzlemlere benzetiriz. Odun liflerinden oluştuğunu söylerken onun metalden farkını ve öbür lifli maddelere benzerliğini anlatmış oluruz. Sözlüklerde her sözcüğün karşısında daha fazla sözcük bulunur çünkü bir şeyi anlatmanın tek yolu başka şeylere benzeyen ve benzemeyen yönlerini bildirmektir. Türkçede “an” sözcüğü tarlaların çevresini çeviren çalı ve taş çitleri anlatır. Yani bir şeyi “an”ladığımızda onun çevresini kuşatır ve geri kalan kavramlardan ayırmış oluruz. Bu, göreliliktir. Işığı ancak gölgenin varlığında görebiliriz. Zevk dediğimiz, acının yokluğudur.

Neyin iyi, neyin kötü olduğuna da görelilikle karar veriyoruz. Önümüzdeki iki seçenektan ikisi hakkında hissettiklerimiz bize vicdanımızın sesi veya iç ses benzeri adlandırdığımız duygulanımlar olarak belli olur. Bir şeyin iyi veya kötü olarak tanımlamamıza yol açan, öncelikle onu başka seçeneklerle karşılaştırabiliyor olmamızdır. Bu karşılaştırmayı yapamadığımızda bir şeyin iyiliğine veya doğruluğuna karar vermekte güçlük çekeriz. Örneğin insanın hatıralarının veya aklının bir bilgisayara yüklenebilmesi iyi midir? Bu konuda daha önce kafa yormamışsak, olası sonuçlarını bilmiyorsak, benzer olgularla karşılaştıramıyorsak; yani sayfanın beyaz olduğunu bize gösterebilecek griler yoksa çevrede, karar vermekte bocalarız.

Yaptığımız bütün seçimler görelilik ilkesine göre biçimleniyor ise, yani görece iyi olanı seçmeye eğilimliysek, göreliliğin, yani farkın bulunmadığı bir evrende özgür irade olabilir mi? Şimdi bir an komşunun çocuğuna kötülük yapamadığımız bir evren düşünelim. Canını acıtamıyoruz, kötü söz söyleyemiyoruz. Ona ahlaksızlığı öğütleyemiyoruz. Seçeneklerimiz neler olabilir? Başını okşayabiliyoruz, gülümseyebiliyoruz, iyi bir şey söyleyebiliyoruz, meyve ikram edebiliyoruz vb. Özgür irademiz var, bunlardan hangisini seçeceğiz? Bu soruyu sorar sormaz bu seçenekleri karşılaştırıp en iyisine karar vermeye çalıştınız, değil mi? Karar verirken şunu yaparız: Henüz gerçekleşmemiş bir geleceği, yani gerçek olmayan bir evreni zihnimizde kurgularız. Şu veya bu seçimleri yaptığımız olası evrenlerin her birini düşümemizde canlandırırız. Sonra bunların arasından hoşnut olduğumuz tercihi yapmayı seçeriz. İnsanın konuşmasını sağlayan soyutlama yetisi aynı zamanda var olmayan bir evreni de düşünde yaratabilme yetisidir. Roman yazmak, yalan söylemek, isteğini bir başkasına bildirmek gibi eylemler hep bu yeti sayesinde var olabiliyor. Allah bize bu yetiyi veriyor, aynı zamanda bu olası gelecek evrenler arasından ahlaki olarak en uygun olanına yönelmemizi istiyor. Bunu hem vicdan dediğimiz itkiyle hem de elçileriyle bildiriyor.

Örneğimize dönersek, komşunun çocuğuna gülümsemek, başını okşamaktan neden daha az iyi? Çocukla ömür boyu bütün ilişkimizin ona gülümsemekten ibaret olduğunu düşünün. Hiç konuşmuyoruz, ikram etmiyoruz, başını okşamıyoruz. Büyüyüp koca adam oluyor ve tek yaptığımız ona gülümsemek. Şimdi bu seçenek pek iyi görünmedi, değil mi? İyilik ve kötülük arasındaki çizgi bulandı birden. Çünkü o çizgiyi hep karşılaştırma yaparak çizdik zaten. Beterin beteri vardır... Kimse bir ana kadar özverili olamaz... Benzer özdeyişleri söylerken iyiliğin ve kötülüğün derecelerinden, yoğunluğundan söz ediyoruz aslında. Yani görelilikten. Kişiye göre görelilikten değil, iyi ve kötü seçeneklerin kendi arasındaki görelilikten. Kötülüğün var olmadığı bir evrende her şey eşit ve her şey aynıdır. O evrende özgür irade olamayacağı gibi tanım da olmaz. Yani bilgi olmaz. Hayvanların ve bitkilerin evreninde kötülük yoktur örneğin. En gelişmiş hayvanlara

konuşmayı öğretmiyorlar çünkü onların tanım yapma yetileri yok. Tanım yaptığınız anda farkların bilgisine ermiş olursunuz. “Adem’e şeylerin adlarının öğretilmesi” budur. İnsanı insan yapan tanım yapabilmesi, yani şeylerin görüntülerini zihninde oluşturabilmesi, yani şeyleri adlandırabilmesi, yani şeylerin farklarını ve benzerliklerini bilmesidir. Farkları ve benzerliklerin, yani göreliliğin bilgisi bizde olduğu için özgür irademiz var.

Kötülüğün olmadığı bir evren insandan önce zaten vardı. Kötülük, insanın yaratılmasıyla ortaya çıktı. Allah’ın kötülüğün olmadığı bir evren yaratması demek, insansız bir evren yaratması demektir. Çünkü insanı insan yapan zaten kötülüğü seçebiliyor olmasıdır. Yani insanın tanımı budur. Bunun için iyiyi seçme çağrısına ısrarla duyarsız kalanlar Kuran’da hayvana benzetiliyorlar (7:176). Sonra da “daha da kötüdür” deniyor çünkü hayvanın seçeneği yoktur; bu insanlar sahip oldukları seçim olanağını kullanmayarak tasarımlarına ters iş yapıyorlar.

Allah’ın kötülüğü neden yarattığı sorusu, özgür iradenin tanımıyla çeliştiği için yanlış bir sorudur. Tanımları yerine koyarsak “kötülük sorunu” denen şey şöyle olacaktır: “Allah iyiyle kötü arasında seçim yapılabildiği ama kötülüğün olmadığı bir evren yaratamaz mıydı?” Sorunun yanlışlığı anlaşılmıştır.

Çocuğunun canını bilerek yakan, ona ceza veren bir aile düşünün. Bunları yapan bir ana-babanın iyi olduğunu, bunları iyi olmak için yapabildiğini biliriz. Ana-baba bunları bazen belki içi acıyarak ama çocuğun iyi olmasını isteyerek yapar, çünkü çocuğun iyiyi ve kötüyü öğrenebilmesi, ayırt edebilmesi gerekir. Kimi zaman da çocuğun canının yanacağını bilseler de hata yapmasına göz yumarlar, çünkü acıyı deneyimlemesi çocuğa çok daha büyük kötülükten korunmayı öğretir. Tanrı, Adem’in canının yanmasına izin verdi çünkü Adem’in iyiliği öğrenmesinin, iyi olmasının yolu buydu. Karanlığı görmeyen ışığa şükredemez. Adem’in ışığı görebilmesi isteniyor ki karanlık yaratılmış. Mutluluğu tatması isteniyor ki mutsuzluk yaratılmış. Mutluluğu tatması için ona doğru çabalaması, yorulması gerekiyor.

Böylece Allah’ın iradesi insanın iradesiyle çatışmıyor. Buna rağmen Kuran ayetlerini bağlamından kopararak, üstelik dilbilgisi olarak yanlış çözümlenmeler yaparak kaderciliği savunanlar çıkmıştır, çıkacaktır. Bunların en belirginini sık karşılaştığımız “*men yeşau*” (dilediği/dileyen) kalıbına “Allah’ın dilediği” anlamı vermektir. Yazgının aslında bir sorun olmaması gerekirdi ama bu ayetleri ve daha fazlasını kaderci inanışa alet edenlerin kuyuya attıkları taşı çıkarmak için akıllılar uğraşmak zorunda kalmıştır.

Göklerde olan her şey ve yeryüzünde olan her şey Allah içindir. Dilediğini [men yeşau] bağışlar, dilediğini [men yeşau] de cezalandırır... 3:129

Burada “*men*” sözcüğü Türkçedeki “kim” gibidir. “*Yeşau*” ise dilemek (*şaa*) eyleminin üçüncü tekil kişi geniş zaman kipinde çekimidir. “Allah dileyeni bağışlar” cümlesini kuracak olsak yine aynı şekilde kurardık. Burada böyle bir iki anlamlılık olması, aynı ifadenin iki türlü de anlaşılabilir olması kesinlikle bir tasarımdır. Çünkü iki ifade de aynı anda doğrudur. Çünkü kulun dilemesiyle Allah’ın dilemesi eş zamanlıdır (81:29). Bununla uyumlu olarak Allah’ın bir kulu için iyi şeyler dilememesinden söz eden ayetlerin hepsi, insanların yanlış/kötü seçimleri sonucunda oluşan Allah iradesini

anlatıyor (4:62, 6:35,148, 16:35,93, 42:30, 43:8,20...). “*Men yeşau*” içeren her örneği tek tek inceleyip yazıyı uzatmak istemiyorum, hepsinde aynı durum vardır.

“İnsanın iradesinin olması ama Allah’ın iradesini aşamaması”, “insanın seçim yapabilmesi ama ancak Allah dileyince yapabilmesi” gibi cümlelerle ifade edilen çelişki aslında yalnızca dilsel bir çelişkidir. İrade, seçim, özgürlük gibi kavramların anlamlarını düşünüp bu denklemlerde yerine koyduğumuzda ortada bir çelişki değil, bir bilinemezlik olduğunu anlarız. Bilinemezlik, yani insanın erişimi olmayan bir bilgi alanı ki Kuran buna [gayb](#) diyor.

Çelişkinin yalnızca dilsel olmasını açıklamayı deneyeyim. Seçim dediğimiz şeyi aslında seçeneklerin henüz var olmayan sonuçlarını kestirerek yaparız. Zaman çizgisinde bir çatal düşünün, olası bir seçim ateşe, olası bir başka seçim Bahçe’ye çıkıyor. İnsanın yanılma ve dolayısıyla sınanma ve dolayısıyla olgunlaşma kapasitesi, ateşe çıkan seçimin Bahçe’ye çıkabileceğini düşünebilmesinden doğar. İnsan eğer geleceği bilseydi seçim yapamazdı. Geleneksel deyişle iradesi özgür olamazdı. Çünkü her seferinde doğru seçimi yapardı. Hiçbir ikna çabası onu ateşe bir adım daha yaklaştıracak seçimi yaptıramazdı (7:188, 32:12, 102:5-6...). İnsanın yanılabilmesi ve doğruya yönelebilmesi, kötüyü tanıyıp iyi olmaya karar verebilmesi için geleceği bilmemesi gerekiyor. İnsanın doğru seçimi yapıp Allah’ın vadinin gerçek olduğunu görmesi için, bir başka deyişle iman etmesi için, bir başka deyişle ona lekesiz güvenebilmesi için de geleceği bilmemesi gerekiyor. Güven dediğimiz kavram geleceği bilmemekle ilgilidir. Her şeyin bilindiği bir yaşamda güven diye bir kavram olmazdı. Güven ve kuşku hep bilinmeze yönelir. Bilinen şey **bilgi** olmuştur zaten, artık güvenin ve kuşkunun konusu olmaz.

Demek ki, “Allah neden böyle yapıyor?” sorularının yanıtı insanların bulunduğu yerden, yani zaman çizgisinin üzerinden yanıtlanamaz. Bu soruların yanıtları zaman çizgisi üzerinde değil, o çizgiyi nokta olarak görebilen Allah’ın bulunduğu teklik noktasında bulunuyor. Bir başka deyişle bu sorunun yanıtı evrenin içinde değildir. Demek ki bilimin veya gözlemsel bilgi edinme yöntemlerinin konusu olamaz. Bir başka deyişle aklın erişimi dışındadır. Elçilere gelen vahiy gözlemsel bilgi edinme yöntemi değildir.

İnsan Neden Uğraşmak Zorunda?

Sonsuz olan Allah sonlu olan insanı yaratmıştır. Derdimi anlatabilmek için insanı herhangi bir sayıyla simgeleyebilirim çünkü bütün sayılar sonludur. Diyelim ki Allah 3’ü yarattı. “3 nasıl yaratılır?” diye bir soru sordüğümüzde sıfırdan başlar, üzerine en küçük birimleri ekleyerek üçe ulaşırız. Sıfırın üçe ulaşması için zaman denen çizgi yaratılıyor. Anası kişiye gebe kaldığında kişi sıfır olarak başlar, üzerine bakış açınıza göre birkaç ay veya yetmiş yıl eklenince 3’e ulaşır. Ama insan bilmesi için yaratılmıştır. 0,1’i de bilmeli ve deneyimlemelidir, 2,999’u da, arasındakileri de. Onun için onu sıfırdan üçe doğru götüren zaman çizgisi üzerinde yürütülür. Zaman olmasaydı insan kendini oluşturan, kendi parçası olan 0,1’i, 2,999’u ve arasındakileri bilemez, deneyimleyemezdi.

Burada anahtar sözcük **deneyimdir**. Kuran’a dikkatli bakarsak Allah’ın bizden deneyimlememizi istediği bir şeyler olduğunu görürüz.

*Ve Musa'nın annesine şöyle bildirdik: "Onu emzir; onun için korktuğunda ırmağa bırak. Korkma ve üzülmeye; onu sana geri vereceğiz ve gönderilenlerden yapacağız!" Musa'nın annesi yüreği acıyla dolup taşarak sabahladı. İncancını koruması için yüreğini güçlendirmeseydik neredeyse açığa vuracaktı. [...] Onu annesine geri verdik. Gözü aydın olsun ve üzülmesin; **Allah'ın verdiği sözün kesinlikle gerçek olduğunu da bilsin diye.** Fakat onların çoğu bilmez. 28:7-13*

Bu ayette sorun yok. Allah bu kullarına bu deneyimlerini onlar bir şeyin bilgisine ersinler, vaatlerin doğruluğuna tanık olsunlar ve bir olgunluğa ersinler diye yaşıyor. Aslında konunun anlaşılması için bu kadarı yeter. Ama ben işine gelen birkaç ayeti bağlamından koparıp konuyu açıklamış gibi yapanlardan olmak istemiyorum, benzer ayetleri incelemeye devam edelim.

...Onun üstlendiği söz gerçektir. Fakat insanların çoğu bilmez. Hakkında uyuşmazlığa düştükleri şeyi onlara açıklasın [li yubeyyine] ve nankörlük edenlerin kendilerinin yalancı olduklarını bildirsın [li ya'leme] diye. 16:38-39

Şimdi burada kimini rahatsız edecek bir şey söylemek zorundayım. 16:39 çevirilerinde sık gördüğümüz "bilmeleri için" çevirisi yanlıştır. Çünkü harekeli metinde "li ya'leme" yazıyor, bu da üçüncü tekil kişidir. Çoğul olması için "li ya'lemu" olması gerekirdi, bu ise farklı harflerle yazılıyor.⁴ Kimisi buna sadık kalarak ayeti "Allah bilsin diye" şeklinde anlıyor ama Allah zaten biliyor. Allah'ın bir şeyi bilmesi için onu "yaşamasına" gerek yok. Deneyimlemek zorunda olan insandır. Bu nedenle harekeleri görmeden "li ya'leme" olarak okuyarak eylem çatısını edilgen yaparsak sorun çözülüyor: "Bilinsin diye." İkinci bir çözüm ise bu sözcüğün bilmek anlamındaki "aleme" eylemi yerine bildirmek anlamındaki "alleme" eylemi olduğunu varsayarak "yu'allimu" olarak okumaktır. İki farklı okunuş da hemen hemen aynı kapıya çıkacağı için ikisi de uygun olsa gerek. Aynı cümledeki "açıklasın/açığa vursun" (li yubeyyine) sözcüğünün birinci tekil kişi etkin kipte olduğunu düşünürsek ikinci sözcüğün "bildirsın" olması daha uygun görünüyor. Burada Kuran'ın harekelerinin sonradan eklendiğini, ilk metinlerin harekesiz hatta noktalı harflerin noktasız olduğu, bu nedenle Kuran metninin birden çok doğru okunuşunun olduğu bilgisinde uzlaştığımızı varsayıyorum.⁵ Eğer bunda uzlaşmıyorsak veya bu yanlış bir bilgiyse veya konuya çok yabancıysanız ne yazık ki bu paragrafı atlamaktan başka yapabileceğiniz bir şey yok çünkü "Allah bilsin diye" çevirilerinden nasıl tutarlı bir yorum çıkarılabilir, düşünemiyorum.

Bunun üzerine onların kulaklarını büyük mağarada yıllarca kapalı tuttuk. Sonra kaldıkları süreyi iki kümeden hangisinin daha iyi hesap ettiğini belirlemek [li na'leme] için onları uyandırdık. 18:12

Meal yazarları burada da bocalıyorlar. Yine harekeleri değiştirerek "li nu'allime" okuduğumuzda "bildirelim diye onları uyandırdık" cümlesi oluşuyor ve elimizde tutarlı bir öykü oluyor. Mağaraya sığınan mümin gençlerin imanlarının güçlenmesi, doğru bir şey yaptıklarını bilmeleri için yaşamaları ve gereken bir deneyim varmış.

⁴ <https://en.wiktionary.org/wiki/%D8%B9%D9%84%D9%85>

⁵ Ansiklopedilerde "ahrufu seba" veya "yedi harf" başlıklarını arayabilirsiniz.

Ve işte böylece, onların bilinmesini sağladık ki, Allah'ın verdiği sözün kesinlikle gerçek olduğunu ve evrenlerin sonu hakkında kuşku olmadığını bilsinler [li ya'lemuu]. 18:21

Burada harf farkı olduğu için önceki suredeki durum yok, harekeli olarak okuyabiliyoruz. Bilmeleri istenen hem mağara gençleri hem de Kuran'dan haberi alan müminler olabilir.

Gerçek şu ki elçilerimizi açık kanıtlarla gönderdik. İnsanların adaletli davranmaları için onlarla birlikte, Kitap'ı ve ölçüyü indirdik. Ve içinde zorlu bir katılık ve insanlar için yararlar bulunan demiri indirdik. Allah, görmemelerine karşın ona ve onun elçilerine yardım edenleri bildirsın [li ya'leme] diye. Kuşkusuz, Allah, Kudretlidir; Üstündür. 57:25

“Li ya'leme” okunursa “bilsin” olur. “Li yu'allimu” okunması gerekiyor ki kullar görmemelerine karşın Allah'a güvenip ona yardım ettiklerini bilsinler, yani kendilerine ve örtücülere (38:62-63, 74:40-47) bildirilsin.

Zaten gerçek şu ki, İblis'in onlar hakkındaki sanısı doğrulanmış oldu; inananlardan bir küme dışında, tümü ona uydu. Oysa onun onlar üzerinde hiçbir zorlayıcı gücü yoktu. Ancak, sonsuz yaşama inananları ondan kuşkuya düşenlerden bildirmemiz [li na'leme] için böyle olmuştur. Çünkü efendin, her şeyi Denetleyendir. 34:20-21

Burada her şey açıklanıyor. “Bilmemiz için” mealleri yanlıştır, bilmesi gereken Allah değil, inananlar ve kuşkuya düşenler. “Li nu'allime” okunması gerekiyor. Kullar ne düşünüyorlarsa onu elleriyle yapacaklar, yaptıklarının sonucunu görecekler ve ne yaptıklarını bilecekler. Öyle iyi bilecekler ki inkar edemeyecekler (21:87, 33:66,68, 36:52...).

İsrailoğulları Musa'ya “sen ve tanrın ikiniz savaşın, biz gelmiyoruz (5:24)” dediklerinde anlamadıkları, bunun kendi deneyimleri olması gerektiğidir. Yoksula “Allah versin (36:47)” diyenlerin anlamadıkları, bu iyiliği onların deneyimlemeleri gerektiğidir. Yine çok yanlış anlaşılan Kuran kavramlardan biri olan “dua”, el açıp yalvarmak olarak anlaşılır. El açıp tanrıya talimat veren, karşılığında anlaşılmaz biçimde, hatta doğa yasalarına aykırı yollarda yardım görenlerin öyküleri anlatılır. Oysa kul el açıp yalvardığında istekleri yerine gelseydi, yani kul kendisi çabalaması, uğraşması, yorulması, belki daha ağır bedeller ödemesi gerekmeseydi elde edeceği bir deneyim olmayacaktı. Hiç çalışmadan “dua” ile elde ettiğinin kula yaramamasının nedeni deneyimin yokluğudur (53:39). İbrahim güvenini güçlendirmek istediğinde Allah ona mucize göstermiyor, tersine ödev veriyor, uğraştırıyor. “Kuşları al, kendine alıştır, deneyler yap (2:260)” diyor. Oysa geleneksel, yoz “dua” paradigmasıyla düşünsek “Allah'ın gücü her şeye yetmez mi?” deyip anlaması gereken şeyi onun kalbine “ışınlayabileceğini” veya “tecelli ettirebileceğini” öne sürebilirdik, iki sözcükten hangisini beğeniyorsanız.

“Okları siz atmadınız, Allah attı (8:17)” örneğinde işaret edilen, o savaşçı müminlerin deneyimlerinin Allah'ın onlara buyurduğu davranışa ne kadar yakın olduğudur. Topluluğun ne kadar başarılı olmuş ve olacağıdır. Allah'ın iradesini gerçekleştirmesinde mümin topluluğu ne kadar çok kullandığıdır. Senaryonun kendilerine yüklediği rolü

müminlerin ne kadar kusursuz oynadıklarıdır. Yoksa fizik yasalarının çiğnenmesi gibi bir mucizeden söz edilmiyor. “Bir oku ya Allah atar ya da kul, ikisi aynı anda olamaz” dersek Allah’ı kişileştirmiş, aşkınlığı ona yakıştırmamış oluruz. Bizim dışımızda veya evrenin dışında, [uzak, insansı bir tanrı](#) kurgulamış oluruz. Bakın, ayetin hemen öncesinde aslında durum açıklanıyor:

*Allah iki topluluktan birinin sizin olacağı sözünü size vermişti. Zaten siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle **gerçeğin gerçekleşmesini** ve nankörlük edenlerin arkasının kesilmesini istiyordu. **Gerçek gerçekleşsin** ve gerçeğe aykırı olan yok olsun diye; suçlular hoşlanmasa da. Efendinizden yardım istediğinizde size şöyle karşılık verdi: “Kuşkusuz, birbiri ardınca **bin melek size yardım edeceğim!**” Allah yalnızca sevinçli bir haber olması ve **yürekerinizin doygunluğa erişmesi için** bunu yapmıştır. Çünkü yardım, ancak Allah’ın katındandır. Kuşkusuz, Allah Üstündür; Bilgelik ve Adaletle Yönetendir. 8:7-10*

Vurguladığım yerlere dikkat edin. Gerçekleşmesi gereken bir olay var. Örtücülerin cezalandırılması gerekiyor. Eğer bu gereği yerine getirmeye gönüllü olan, yani **Allah’ın mecazi eli** olmak isteyen bir toplum varsa Allah onları **kullanıyor**. O **kullar** böylece Allah’ın iradesini yerine getirme işini deneyimliyor, iyi insanlar olarak gönüllerinde kötülere karşı olan öfkenin gereği yapıldığı için gönülleri yatışıyor, kötülerin vermeleri olası zararın kaygısından kurtulup büyük bir mutluluk duyuyorlar. Sayısı çok verilen melekler Allah’ın bizim hesap edemeyeceğimiz, kestiremeyeceğimiz ve tükenmeyen yardım yollarını anlatıyor. Düşman askerinin gözüne girecek bir kum tanesi melektir, o taneyi taşıyan yel bir melektir, atın ayağını yere nalın çivisini çıkaracak biçimde vurmasını sağlayan kaşıntıyı yaratan pire bir melektir. Doğa yasalarının çiğnenmesi durumu yoktur. Aşağıdaki ayette de aynı nedensellik anlatılıyor:

Onlarla savaşın ki Allah sizin elinizle onları cezalandırsın, onları aşağılasın ve onlara karşı size yardım etsin. İnanan bir toplumun da gönlüne dinginlik versin ve yüreklerindeki öfkeyi gidersin... 9:14-15

2:186 ayetinde “kullarım beni çağırdığında karşılık veririm” buyuruluyor. Bu cümle yine yanlış olarak “kullarım dua ettiğinde” biçiminde çevriliyor, yanlış anlamalar alıp başını gidiyor. Oysa Allah’ı çağırmak eylemlilikle ilgili bir şeydir. Allah’ı önce niyetiyle, sonra de eliyle çağıran kişi, Allah’ın o eylemin sonuçlarını yaratmasına vesile olur. Eğer kötü bir sonuç çağırıyorsa kötü sonucu da Allah yaratır (2:200-202, 17:11...). “*Men yeşau*” ayetleri bu bilginin ışığında daha iyi anlaşılmalıdır umarım.

İnsanın bir şeyi deneyimleyip bilmesi için onun varlığa gelmesi gerekir. Allah da böyle olsaydı bu onun eksikliği ve aynı zamanda yarattığı evrendeki çelişki olurdu. Allah’ın bilmesi için o şeyin varlığa gelmesi gerekmiyor. Bakın yine “varlığa gelmek” gibi ifadeler kullanıyorum. “Bilmesi için” derken kullandığım “için” belirteci zamansal bir sırayı belirtiyor. Kullandığımız diller ancak zamanın içinde var olabilir, zamanın dışını sözcüklere dökemeyiz. “Elmayı bilmek için tadına bakmalıyım.” **Önce** tadacağım, **sonra** onu bilir olacağım. Allah zamanın dışında olduğu için deneyimlemez, yalnızca bilir.

“Her yaratık gelecekteki olasılıkların gerçekleşmesine ve tanrısal birer anıta dönüşmesine katılır. Şimdi, geçmiş ve gelecek arasında bir eksen noktasıdır. Allah bizi olasılıklar ve seçenekler arasından ahlaki olana yönelmekle sınıyor. İyi, kötü ve ikisi

arasındakiler, ahlaki ve ahlak dışı olmak üzere yaklaşan her anın bilgisinde bulduğumuz seçenekler. Yaratıklar onu gerçekleştirene dek bu seçeneklerin madde dünyasına olumlu veya olumsuz bir etkisi olmaz. Böylece biz sürüp giden yaratım sürecine katılırız. Katılmasaydık gelecek anların akışı yalnızca bir bilgi ve olasılık düzeyinde kalırdı. Allah insanları yaklaşan gelecek anların içindeki seçenekleri değerlendirip aralarında seçim yapmaya ve mantığa aykırı olan bilgiyi reddetmeye çağırıyor. Her an her bir birey için farklıdır ve geçmişin ve şimdinin dersleri bizim doğru seçimi yapmamıza yardım eder. [...] Allah Kuran'da geçmişin öykülerini vahiy bağlamında anlatarak doğru seçimleri yapmamıza yardım eder.”⁶

Kısacası, kulların iyiliği yaşayarak deneyimlemeleri ve bu yolla olgunlaşmaları gerekiyor. Zaten hepimizin bildiği şey değil midir, bir konuda ustalık ve incelik deneyimle gelir. Bugünden daha iyi olmak isteyen kendini bu yönde biraz zorlar. Ertesi gün biraz daha zorlar. Bir hafta sonraki düzeye ulaşabilmek için aradaki aşamaları geçmekten başka yol yoktur.

Allah için yapılan savaşta ölen kişi, başarı gösteremese bile iyilik için bütün varlığından vazgeçebilme deneyimini yaşayarak “şahit” oluyor, yani buna degeceğine tanık oluyor (3:169). Bunu bir kuram olarak kuru kuruya bilmesi başka, bildiği şeyi deneyimlemesi çok başka şeylerdir (4:77, 24:53).

Bu bağlamda Allah'ın insanlara çağrısını daha iyi anlamak isterseniz [Düşüyorsun, Bir Seyler Yap](#) yazımı da okumanızı öneririm.

Peki, zamanın dışında ne var?

Zihnimiz ancak zamanın içinde işlem yapabilir ve zamansızlık kavramını düşünemez. Eğer [beynimizle düşündüğümüz](#) görüşündeyseniz şu örneğe bakın: Elektronlar sinir hücreleri üzerinde gelip giderler, yani bir yer değiştirme yaparlar. Bu modele göre yerin ve zamanın varlığına muhtacız. Düşüncemiz ancak yerin ve zamanın içinde var olabildiği için yersizliği ve zamansızlığı düşünemeyiz.

Zaman, neden-sonuç ilişkisinin varlığı için zorunlu varlıktır, ön koşuldur. Hiçbirimiz aralarında önce-sonra ilişkisi bulunmayan iki şey arasında neden-sonuç ilişkisi kuramaz. Aralarında önce-sonra ilişkisi olmayan iki şey hakkında aynı anda var olduklarını söyleriz. Önce-sonra zincirinin, demek ki neden-sonuç zincirinin dışı bizim için düşünülemezdir. İşte orası evrenin, yani yerin ve zamanın dışıdır. Orada yalnızca Allah vardır.

O öncedir/ilktir ve sonradır/sondur ve görünendir/zahirdir ve gizlidir/batındır ve her şeyi bilendir. 57:3

Önü/öncesi ve sonu/sonucu bizimdir/bizim içindir. 92:13

Bunu basitleştirmek istersek evrenin başlangıcından bitişine dek bütün bir zaman çizgisini bir cetvele sığdırdığımızı düşünelim. Biz, cetvel üzerinde “şimdi” noktasında

⁶ T.O. Shanavas, Islamic Theory Of Evolution, Brainbow Press, 2005, s.12'den benim çevirim.

bulunanlar cetveli göremeyiz. Ama Allah, bizim herhangi bir cetveli elimizde gördüğümüz gibi bütün bir zaman çizgisini görüyor. Onun için geçmiş ve gelecek yok.

Zamanın olmadığı bir varoluş kipindeki nedenselliği anlayamayız. Bu, Allah'ın yanında anlayabileceğimiz bir nedensellik olmadığı anlamına gelir. Başka türlü söylersem, zamanın olmadığı noktada nedensellik yoktur. Bu, Allah'ın yanında nedenselliğin var olmadığı olarak da söylenebilir. Allah anlamsız iş yapmaz ama biz onun **niçin** yaptığını anlayamayız. 2:30'la başlayan Adem kıssasında meleklerle yanıt verilmemesi buna işaret eder. Biz nedenleri ve sonuçları zaman çizgisi üzerinde tanımlayarak anlıyoruz. "Varlığın nedeni nedir?" sorusunun yanıtı yoktur. Aynı anda, "Varlığın nedeni nedir?" sorusunun yanıtı yokluktur. Zamanın olmadığı noktada akış yönü de olmayacağı için yokluğun nedeni de varlıktır. Çünkü biz zamanın içindeyiz ve "varlıktan önce yokluk vardı" uslamasıyla varlığın nedeninin yokluk olması gerektiği gibi bir çıkarım yapmak durumundayız. Yönün ters olduğunu düşünürsek –çünkü zaman yoksa yön de yok-yokluğun nedeni varlık olur. Veya şöyle söyleyeyim; var oluş nedenimiz olarak Büyük Patlama gösteriliyor çünkü Büyük Patlama geçmişte gerçekleşti. Oysa Büyük Patlama yalnızca bizim bildiğimiz her şeyin öncesindedir. Eğer Büyük Patlama'nın bizim bildiğimiz her şeyin nedeni olduğunu söylersek bu kez ona neden olan şeyin ne olduğu sorulacaktır. İşte bu, yine yanıtı olmayan sorudur. Zamanın yönünü ters çevirirsek evrenin başlangıcı sayılan Büyük Patlama'nın var oluş nedeni evrenin sonu sayılan Büyük Çöküş veya bizim varoluşumuz olur. İlk nedenle son sonucun aynı şey olduğu sonucuna varırız. Bu bizim için bilinemez bir sonuçtur. İlk neden ve son sonuç olan Allah'ı düşüncemizle kuşatamıyor oluşumuz normaldir. Kuşatabilseydik bu çelişkili bir durum olurdu. Nedenselliğin sonuna işaret eden "için" (Ar. *li*) sözcüğüne ve zamanın sonuna işaret eden "dönmek" (Ar. *raca*) sözcüklerine dikkat edin:

...*"Allah içiniz ve ona dönücüyüz."* 2:156

Soruların ve yanıtların varlığının nedeni yerin ve zamanın varlığıdır. Duvarın arkasını göremediğimiz için sorarız; "Arkada ne var?" Başka bir yerde (karşımızdakinin zihninde) ve henüz erişmediğimiz bir zamanda (varsayımsal, düşlenen gelecekte) yer alan şeyi göremediğimiz için sorarız; "Niyetin ne? Amacın ne?" Zamanın olmadığı yerde duvar, perde olmaz; bütün nedenlerin ilki ve bütün sonuçların sonuncusu üst üste ve iç içe olur. Orada artık sorular ve yanıtları olmaz. O noktada Allah bütün soruların tek kelimelik yanıtıdır. Bu, aynı anda hiçbir soruya yanıt da değildir, çünkü o noktada soru yoktur. Teklik vardır.

Evreni saran nedensellik kumaşının dışına çıkamıyoruz; bununla birlikte bu nedenselliğin sınırları ile her an yüz yüzeyiz. Matematikte bu nokta limit işlemlerinde görülebilir. Sözelimi A ile B arasında kalan yolun sürekli yarısını yürüyen bir kaplumbağanın B'ye nasıl ulaşabildiğidir. Veya en küçük ölçüye hiçbir zaman ulaşamaması, her zaman daha küçük bir evrenin var olmasıdır. Fizikte bu nokta Büyük Patlama'nın öncesi hakkında ve Büyük Çöküş'ün sonrası hakkında bilimsel yöntemin söyleyebileceği hiçbir şeyin olmamasıdır. Biyolojide bu nokta, bize kusursuz ve harika gelen mutasyonların neden gerçekleştiğidir. Atın sırtında eğer koymaya çok elverişli bir çukur olmasıdır örneğin. Veya daha kapsayıcı bir bakışla, öğrendikçe bilmediğimiz daha çok şey olduğunu keşfetmemizdir. Örnekler çoğaltılabilir. Bilgiye yöneldikçe sanki bizden kaçan gizlerin varlığını keşfediyoruz. Allah hem görünen hem görünmeyendir. İki

boyutlu dünya benzetmesini sürdürürsek, üçüncü boyutun varlığı her an gözümüzün önünde, burnumuzun dibindedir ve fakat biz onu göremiyoruz.

Eğer bir şeyi (özellikle bu şeyi) anlayamıyor olmakla kavgalıysanız kendinizi boşuna paralıyorsunuz veya aslında rahatsız olmadığınız halde rahatsızmış gibi yapıyorsunuz. İnsan var olduğu yüz bin yıldır anlayamamak ve bilememek durumuyla barışıktır. Sonsuzluğu anlayamayız. Kuantum fizikçileri bile kuantumu anlayamıyorlar. Daha basit bir örnek, neden esnediğimizi bilmiyoruz! Fizikçiler bisikletin iki teker üstünde nasıl durduğunu bile bilmiyorlar. Çok ciddiym, isterseniz araştırın. Can alıcı nokta, bu durumun bisiklete doya doya binmemize engel olmadığıdır. Bunu nasıl başardığımızı bilmiyor olmaktan ne zamandan beri rahatsızsınız? Böyle bir şey yok. Örnekleri sizi sıkacak kadar artırabilirim ama gerek yok.

Peki, o zaman kader nedir?

Yanıta doğru sözcüğü kullanarak başlayalım. Yazgı daha uygun bir sözcüktür çünkü Arapçada kader sözcüğü kudret, kadir ve kadar sözcükleriyle kökteştir ve ölçüyle ilgisi vardır. Yazgının ise yazmakla ilgisi vardır. Yaz- kökünün Arapçadaki en yakın karşılığı *KTB* köküdür. Nitekim yazgıyı anlattığı düşünülen ayetlerde bu kullanılır:

*Aslında Allah'ın göklerde ve yeryüzünde olan her şeyi bildiğini bilmiyor musun? Kuşkusuz, bunlar bir **kitapta** kayıtlıdır. Aslında, işte bu Allah için çok kolaydır 22:70*

*Yeryüzünde ve kendi benliklerinizde oluşan hiçbir yıkım yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir **kitapta** olmasın. Aslında işte bu Allah için çok kolaydır. Elinizden çıkana üzülmemeniz ve size verdiğiyle şırmamanız için böyledir. Çünkü Allah, kendini beğenip övünenlerin hiçbirini sevmez. 57:22-23*

Bu ahlaka ulaşamayan insanlar şöyle davranırlar:

İnsan öyledir; efendisi eliaçık davranır ve nimetlerle onu sınarsa; "Efendim bana eliaçık davrandı!" der. Fakat geçimini daraltarak onu sınarsa; "Efendim, beni aşağıladı!" der. 89:15-16

İnsana bir zorluk geldiğinde bizi çağırır. Sonra bir nimet verdiğimizde şöyle der: "Ancak, bir bilgi sayesinde bu bana verildi!" Hayır! Bu bir sınamadır; fakat onların çoğu bilmez. 39:48

Ayrıca bkz. 11:9-10, 30:33, 39:8, 42:48, 68:17-33.

Ulaşabilenler ise şöyle davranırlar:

... "Efendimin lütfundandır; ona şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınıyor. Kim şükrederse kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse kuşkusuz benim efendim Sınırsız Varlıklısıdır; Nimeti Çoktur!" 27:40

Senaryoyu Allah yazar, kullar yalnızca oyuncudur. Yaptıkları seçimler senaryoyu kısmen şekillendirir ama yapacakları seçimleri Allah önceden bildiği için bu durum Allah'ın iradesiyle bir çatışma doğurmaz. Eğer Allah önceden bilmeseydi işte o zaman varoluşu kuşatmış olan nedensellik kumaşında yırtıklar, delikler olurdu (67:3-4). Yapacağımız

seçimleri bilen Allah karşımıza yeni seçimler çıkararak bizi sınamayı biz ölene dek sürdürüyor. İyileşmek ve olgunlaşmak isteyene bu seçimleri kolaylaştırıyor (92:5-10). İstedığı sonuca ulaşmakta başarısız olan kul, senaryoya katkısının çok sınırlı olduğunu kabullenmelidir. Cemaat yazısında söylediğim gibi, sonunda eğer denedik ve yapamadıysak mümin değiliz veya içimizde müminler çoğunlukta değil demektir. Müminler yine kazanacaktır ve bu kötü bir şey olmamalıdır. Eğer başardıysak müminiz demektir. Ve fakat başarıp başarmadığımız bitiş düdüğüne dek bize belli olmayacaktır. O yüzden yitene takılıp kalmak da gelene sırtımızı dayayıp rehavete kapılmak da boşunadır. Sayamayacağımız kadar çok değişkenin Allah'ın elinde olması, imandan hızlıca düşmeyi de karanlığın derinliklerinden imana çıkmayı da olanaklı yapar. Korku ve umudun hep yan yana bulunması gerekir.

De ki: "Ölmekten veya öldürülmekten kaçırıyorsanız kaçmak size yarar sağlamaz; az bir süreden başka yaşatılmazsınız!" De ki: "Sizin için bir kötülük dilerse Allah ile aranıza kim girebilir? Veya sizin için bir rahmet dilerse?" Allah'tan başka ayrıca ne bir dost ne de bir yardımcı bulurlar. 33:16-17

Burada savaştan kaçanlar Allah'ın bizim sayamayacağımız kadar çok değişkeni, yani sonucu belirleyen sonsuz sayıda etmeni yönettiğini anlamayanlar. Sınırlı güçleriyle (geleneksel dilde cüzi irade) egemen olabildikleri birkaç değişkeni değiştirerek kendileri için iyi bir gelecek hazırlayabileceklerini düşünüyorlar. Oysa Allah onlara iyi bir geleceğe giden seçeneği gösteriyor ve buna direnmelerinin aptalca olduğunu anlatıyor. Yoksa burada "ne yaparsanız yapın boşuna, kazanacaksanız Allah önceden belirledi, oturduğunuz yerde kazanırsınız" denmiyor.

Bugünden bakınca öngörülemeyen bir geleceğin nasıl olup da gerçekleşebileceğine akıl erdiremiyorsanız belki Azınlık Raporu filmi size esin verebilir. Filmde kehanetin gerçekleşmesini engellemeye çalışan kişinin bu çabasıyla kehanetin yerine gelmesine kendisinin neden olduğunu göreceksiniz. Bu basit film senaryosunun akıl almayacak denli karmaşık bir benzerinin yeryüzü ölçeğinde binlerce yıl boyunca gerçekleştiğini düşünün. Kötüler, başlarına gelecek olanı engellemeye çalışırken tam olarak o korktukları sonucu kendi seçimleriyle hazırlıyorlar. İşte son günde bu senaryo bize açık edildiğinde, yani nasıl olup da sığ bakışla durumları umutsuz görünen iyilerin yeniden ve yeniden kazandıkları anlaşıldığında insanlar dehşetle ve çaresiz bırakan bir hayranlıkla senariste secde edecektir.

Köyde yaşlı ve yoksul bir adam varmış. Ama kralın bile kıskandığı dillere destan beyaz bir atı varmış. Herkes istermiş o atı ama adam onu bir attan öte dost saydığı için satmamış. Bir sabah kalkmış ki, at yok. Köylüler adamın başına toplanmışlar. "Bu atı sana bırakmayacakları, çalacakları belliydi. Satsaydın, ömrünün sonuna kadar beyler gibi yaşardın. Şimdi paran da yok atın da" demişler. Adam "karar vermek için acele etmeyin" demiş. "Sadece 'at kayıp' deyin. Ondan ötesi sizin yorumunuz ve verdiğiniz karar. Atımın kaybolması bir felaket mi, yoksa hayırlı mı, henüz bilmiyoruz. Arkasının nasıl geleceğini kimse bilemez." Köylüler koca adama gülmüşler ama iki hafta geçmeden, at bir gece ansızın dönmüş. Meğer çalınmamış, dağlara gitmiş kendi başına. Dönerken de vadideki on iki yaban atı peşine takıp getirmiş. Köylüler toplanıp özür dilemişler. "Atının kaybolması bir felaket değil, devlet kuşu oldu senin için." "Yine acele ediyorsunuz" demiş adam. "Sadece atın geri döndüğünü söyleyin. Ötesinin ne getireceğini bilmiyoruz."

Köylüler adamın biraz kaçık olduğunu düşünmüşler. Bir hafta geçmeden, adamın yaban atları ehlileştirilmeye çalışan tek oğlu attan düşmüş ve ayağını kırmış. Evin geçimini sağlayan oğul şimdi uzun zaman yatakta kalacaktı. Köylüler “Bir kez daha haklı çıktın” demişler. “Bu atlar yüzünden tek oğlun uzun süre yürüyemeyecek. Şimdi eskisinden daha yoksul olacaksın” demişler. Adam “Siz erken karar verme hastalığına tutulmuşsunuz” demiş. Birkaç hafta sonra düşman ordu ülkeye saldırmış. Kral eli silah tutan bütün erkekleri askere çağırılmış. Köye gelen görevliler, ihtiyarın kırık bacaklı oğlu dışında bütün genç erkekleri askere almışlar. Köylü yas tutmuş çünkü savaşın kazanılması olanaksız gibiymiş. Köylüler “Yine haklı olduğun kanıtlandı” demişler. “Oğlunun bacağı kırık ama hiç değilse yanında, iyileşecek. Ama bizimkiler belki asla dönemeyecekler. Oğlunun bacağının kırılması kötülük değil nimetmiş meğer.” “Siz erken karar vermeye devam edin” demiş adam. “Oysa ne olacağını kimseler bilemez. Benim oğlum yanımda, sizinkiler savaşta. Ama bunların hangisinin iyilik, hangisinin kötülük olduğunu yalnızca Allah biliyor.” Zaman çizgisinden kısa parçaları çekip çıkardığımızda zaman dilimlerinin, öykülerin, parçaların nasıl biteceğini bilmiyoruz ama hepsinin sonu hakkında bilmemiz gerekeni Allah bize söylüyor: İyiler kazanacaklar, kötülerin yaptıkları kendilerine sonsuz acı olarak geri dönecek. İyilerin iyi olmaları, bu senaryoyu gerçekleştirmede bir pay sahibi olmak anlamına geliyor. Bundan dolayı boşa gitmesinden kaygılanarak veya boşa gitmiş olduğunu görerek iyi işler yapmaktan kaçınmaları mantıklı olmaz. Bununla birlikte, kötü görünen durumları Allah’ın nasıl olup da iyiye bağlayacağını, onları iyi sonuca giden birer vesileye dönüştüreceğini anlayamayacağımızı kabul etmeliyiz. Benzer şekilde, iyi durumları da kötü sonuçlara bağlama gücünün sınırsız olduğunu bilmeliyiz. Üzülme ve sevinme içimizden gelir ama bu duyguları bu bilinçle denetim altına almalıyız. Yaşlı adam bunu yapıyor. Bu yüzden bize verilen de yitip giden de bizim için yeni bir sınavdır.

Allah nedensellik zincirinin ilk ve son halkasıdır. Bilgi ve güven sahibi olanlar da bunu derler:

Onların başına bir yıkım geldiğinde, şöyle derler: “Allah içiniz ve ona dönüçünüz.”
2:156

Bir başka deyişle, **“Allah’ın yazdığı senaryo en güzelidir ve bütün bu oluşların, neden-sonuç zincirlerinin dönüp bağlanacağı sonuç en güzeli olmalıdır”** diyorlar. **“Bizim canımızın yanması onun senaryosunun bir parçasıdır ve biz bu senaryonun güzelliğini eğer şimdi anlamadıysak o son noktaya ulaştığımızda anlayacağız. Bundan dolayı tasaya, umutsuzluğa, yılgınlığa yer yok.”** Bu, kulun kapasitesinin zamanın dışını görmeye yetmediğini, iki boyutlu bir dünyada üç boyutlu bir yaratıcıya hizmet ediyor olduğunu, kul üç boyutlu olsaydı zaten ortada bir sınav olmayacağını anlamasıdır.

Kulun görevi senaryoyu eleştirmek veya ona puan vermek değil, kendisine verilen rolü en iyi kapasiteyle oynamaktır. Senaristin bilinen hiçbir şeyle karşılaştırılmayacağını bilmelidir. Yazılmış ve oynanmakta olan senaryonun bilinen hiçbir senaryoyla karşılaştırılmayacağını bilmelidir. Eğer Allah’ın iyilerin tarafında taraf tuttuğuna güveniyorsa bu senaryonun kusursuz olduğuna da güvenmelidir, çünkü ikincisi, birincisinin doğal sonucudur. Eğer bu bilince varırsa kul yılgınlık göstermek şöyle dursun, elinden gelenin en iyisini yapacaktır çünkü başarısızlığa uğramaktan

korkmayacaktır. Bu bilince varan bir kul “kaderci” olamaz. Kadercilik “sen iyi kul olarak ne yaparsan yap başarılı olamayacaksın” diyen, kötülerin kazanacağını öne sürerek yalan söyleyen şeytanın başarısıdır. 20:116-121’de İblis bunu yapıyor ama anlatım mecazlar üzerinden yürüyor.

İyilerin hiç kazanamayacakmış gibi görünüp de kazandığı bir film düşünün. Eğer filmin sonunu biliyorsanız en zor anda bile gerilmezsiniz. İşte Allah kullarına en büyük filmin sonunu söylüyor. Bu taahhüde güvenin varlığıyla sınanıyoruz. Güvenemeyenler kötülerin kazanacağını sanarak taraf değiştirip kötü tarafa geçiyorlar. Ama Allah diyor ki, **“isterseniz hepimiz o tarafa geçin, senaryoyu ben yazıyorum ve benim tuttuğum takım kazanacak.”**

“Siz ve yeryüzünde/ülkede bulunanların tümü örtseniz bile kuşkusuz, Allah Sınırsız Varlıklıdır; Övgülere Yaraşandır!” 14:8

Burada isterseniz küçük bir parantez açarak “kötülük sorununun” çözümüne farklı bir yoldan varmayı deneyebilirsiniz. Bir filmde veya piyeste kötülük, haksızlık, çirkinlik görmek bizim için sorun değildir çünkü sonunda iyilik kazanınca bir tatmin ve anlamlılık duygusu yaşarız. Hiçbir gerginliğin, çatışmanın, sorunun, kaygının olmadığı bir filmi veya romanı kimse beğenmez. Senaryosu iyi yazılmış, iğne deliği denebilecek rastlantılarla ve dolambaçlı bir nedensellikte, hiç beklenmedik biçimde mutlu sona ulaşan yapıtlar hepimize keyif verir. Bunu düşünerek yapmayız, sezgisel ve duygusal bir düzeyde gerçekleşir. Bu bizim yaradılışımıza/fitratımıza işlenmiştir. Her birimiz içimizdeki ve dışımızdaki kötülükle savaşmak ve sonunda bundan zevk almak üzere tasarlandık. Bu, koşan bir atın daha sağlıklı olması veya zorlanan kasın büyümesi veya işleyen demirin ışıldaması gibi doğaldır. Bugün herkesin depresyon hastası olmasının nedeni kötülükle savaşamamaları veya sürekli yenilmeleri veya savaşmaları gerektiğini bile [anlamamış](#) olmalarıdır (bu ateist veya pozitivist bir psikiyatrin bir depresyon “hastasına” neden yardım edemeyeceği hakkında bir ipucu olsun).

Yazgıdan söz eden ayetlerin “kul ne yaparsa yapsın boşunadır, her şey önceden belirlenmiştir” gibi yorumlanması ya kötü niyet ya da budalalıktır ve aslında ikisi de aynı sonuca çıkar. Oysa ne yaparsa yapsın boşa gidecek olanlar yalnızca kötülerdir, kafirlerdir, müşriklerdir (2:217, 5:5, 9:69...). İyi kullar değil! Tersine, kötülerin yaptıkları boşa gideceği için bu ayetler iyi kulları teşvik eder, yüreklendirir, kaygılarını dindirir.

İşte 57:22-23, 22:70 ve ilişkili ayetlerde anlatılan budur. Bunu anlamamak insanları kafalarını karıştıran sorulara gerçek dışı çözümler üretmeye yöneltebiliyor. Sonuçta Allah’ın senaryoyu önceden yazmış olduğunu söylemesinin nedeni, elçileri ve Kuran’ı göndermesinin nedeniyle aynıdır: **İyilere müjde vermek, kötülerini uarmak.**

Bunu Anlamayınca Ne Olur?

Bunu anlamamanın ilk akla gelen sonucu kaderciliktir. Kaderciler kendileri ve çevreleri için savaşmazlar, yalın olurlar, kötülere, demek ki Allah’tan başkasına boyun eğici olurlar. Kadercilik dünyayı kötü bir yere çevirir. Kadercilerin yoğun olduğu yer ve

zamanda kötüler kazanır çünkü o kötülerini “Allah göndermiştir” (bkz. önceki başlıkta sıraladığım ayetler; 11:9-10, 30:33, 39:8,48, 42:48, 68:17-33, 89:15-16...).

Kadercilik her zaman adıyla, sanıyla veya “dinsel” bir öğreti olarak karşımıza çıkmak zorunda değildir. Sözelimi seküler bağlamda kullanılan “öğrenilmiş çaresizlik” terimi de kaderciliği anlatır. Sözelimi küresel ısınmanın “insan kaynaklı” olduğunu söylediğinizde insanları kaderciliğe itersiniz çünkü hiç kimsenin insan olmaktan başka bir seçeneği yoktur. Ama ısınmanın endüstri kaynaklı olduğu söylene zihinlerde ve vicdanlarda çok farklı bir karşılık bulacaktır. Çünkü insanların elleriyle yapıp ettiklerini değiştirme seçenekleri her zaman vardır. Teist olsun olmasın insanları bilmeden veya bilerek kaderciliğe iten söylem ve aşılmalara onlarca örnek verilebilir. Sözelimi WEF, Bilderberg, NATO, ABD vb. kılıklara bürünerek karşımıza çıkan küresel çetenin gerçekte olduğundan daha güçlü gösterilmesi insanları kaderciliğe iter. Oysa bunların isteyip de kurmayı başaramadığı pek çok düzen olmuştur. Kötülerini işaret etmek başka şey, onları gerçekçi olmayan bir biçimde güçlü göstermek başka şeydir. ABD’nin 2003’te Türkiye’ye asker sokmak için TBMM’den izin çıkaramamış olması onun gücünü aşan şeylere bir örnekti. İnsanlar bundan ders çıkarmadıkları için, yani bu ve benzeri olayları kaderciliği kırmak için kullanamadıkları için TBMM bugün belki teslim olacak. Bunun ilacı Kuran’ın 57:22-23 ve ilişkili bildirimlerini anlamak ve anlatmaktır ama kimse elindeki nimetin farkında değil.

Kadercilik ve tevekkül sık sık karıştırılır ama aslında benzemezler. Tevekkül dediğimiz tutum, yani düzeltmeye güç yetiremediğimiz işleri düzeltmeyi Allah’a bırakmak, yani Allah’ı vekil kılmak kadercilik değildir. Tersine, burada sözünü ettiğim bilince ermiş olmandır. “Çaba benden, tevfik Allah’tandır” diyerek çabalarının sonucunu Allah’ın iradesine bırakan, yani hepimizin sınırlı kapasitesiyle algıladığımız olası başarısızlık sonucunun da Allah’ın güzel senaryosunun bir parçası olduğunu bilen kişi bu mesajı almış, “O neylerse güzel eyler” diyerek bu bilince ermiştir. Bu sözleri kadercilerden de duyabiliyor olmamız bu sözlerin arkasında olan ve Kuran’ın da onayladığı bilgeliği çürütmez. “Allah birdir” diyenlerin her türlü bozgunculuğu yapabildiklerini görmemiz gibi, yazıyla ilgili doğru sözleri anlamamış kişilerin ağzından duymak da bizi yanıltmamalıdır.

Zorbalıkla İslam devrimi yapmaya çalışanlar, zorbalıkla komünist devrim yapmaya çalışanlar, kötülere Allah’ın izin verdiğinin çok üstünde cezalar vermeye çalışanlar, takiyye yaparak sinsi yöntemlerle ülkede ve yeryüzünde iyiliği egemen kılmaya çalışanlar, öfke ve nefretlerine kapılarak meşru olmadığını bildikleri yolları iyi sonuçlara ulaşmak için izleyenler yazgı ayetlerinin anlattığı sistemi anlamadıkları veya ona güvenmedikleri için umutsuzluğa kapılanlardır. Bunların pek çok örneğini hepimiz gördük, hâlâ görüyoruz. Allah’ın izin verdiği meşru yollarla iyiliğin kötülüğe üstün gelemeyeceğini düşünüyorlar. Müslümanlar gerilediyse, Osmanlı yıkıldıysa, Türkiye yıkıldıysa, Kuran’ın anlamını bilen kalmadıysa bunun Allah’ın senaryosu olduğunu ve bütün bunlara rağmen iyilerin yine kazanacağını kabullenemiyorlar (13:3, 57:6, 32:17, 35:5, 33:12...). Filmin sonuna güvenemiyorlar. En feci yıkımda bile bir hayır olduğuna çünkü Allah’ın en güzel senarist olduğuna güvenemiyorlar. Korku ve umut dengesini kuramıyorlar (13:12, 30:24, 39:5...).

Bu bilince eremeyen bir kısım insan mesihçilik gibi gerçek dışı mitolojiler geliştiriyor. Bütün kötülere güç yetirecek bir kurtarıcının yeryüzüne “inmesini” bekleyenler aslında Allah’ın vaadine, yani iyilik için kendi çalışmalarının sonucuna güvenmemiş oluyorlar. “Bizim başarmamız olanaksız, Allah gökten meleklerini indirmediği iyiler kazanamayacak” demiş oluyorlar. Mücadeleyi ve arkasından gelecek başarıyı veya başarısızlığı deneyimlemekten kaçınmış, Allah’tan başka vekil olamazken bir başkasını vekil kılmış oluyorlar. Bu onlara zarar veriyor, olgunlaşmıyorlar.

Bu bilince eremeyen bir kısım insan ise kötüyü yaratan ayrı bir yaratıcı kurguluyor, böylece aslında mesihçilerin buldukları kestirme (!) çözümün farklı bir sürümünü üretmiş oluyorlar. Mecusilik başlığı altında toplayabileceğimiz İran’ın eski dinlerinde bunun örneğini görürüz. Zaten mesihçiliğin Yahudilere, oradan Hristiyanlara ve sonunda Müslümanlara geçmesi çok büyük olasılıkla onlardan kaynaklanmıştır.

Bu bilince eremeyen kimi toplum ise Allah’ın senaryoyu sürekli değiştirdiğini öne sürer. Yahudiler Roş Aşana gününde Allah’ın her bir Yahudinin bir yıllık yazgısını belirlediğine inanırlar. Bu inancın doğal sonucu her Yahudinin o gün geldiğinde Allah’a kendini kayırması için yalvarmasıdır. Yine sorumluluk duygusu yerini dışsal etmenlere bırakır. Senaryo belirlenmiş olmayınca Yahudinin kayırıldığına sevinmesinin, yitirdiğine yas tutmasının kapısı açılır. Konumuzun dışında ama bunun ikincil zararı yılın günlerinden birine olağanüstü bir kutsallık veya gerçek dışı bir önem vermektir.

Şefaatchilik, yani Allah’la arasına bir aracı koyma arayışı da kişiyi kolaycılığa ve yılgınlığa itmesi bakımından kaderciliğe benzer. Her ikisinde de kişi, göstermesi gereken bir çabadan ve deneyimlemesi gereken başarı veya başarısızlıktan kaçmak için bahane bulur. Biri “benim yerime başkası yapsın” der, öbürü de “ben yapamıyorum çünkü yollarım önceden tıkanmış” der.